

Андрос Мирослав Євгенійович

старший науковий співробітник,

відділ науково-методичного забезпечення

моніторингових досліджень та освітньої діяльності,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

androsme72@gmail.com

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НЕТИКЕТ В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ» З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДИКИ «СЕМАНТИЧНИЙ ДИФЕРЕНЦІАЛ»

***Анотація.** У статті представлені результати проведеного факторного аналізу поняття «нетикет в освіті дорослих» (правила та норми взаємодії в мережі Інтернет), що забезпечує ефективність освітнього процесу, побудованого на принципах цифровізації та в умовах дистанційного навчання.*

***Ключові слова:** нетикет, віртуальна комунікація, освіта дорослих, дистанційне навчання, цифрові технології, семантичний диференціал, факторний аналіз.*

***Annotation.** The article presents the results of a factor analysis of the concept of «netiquette in adult education» (rules and norms of interaction on the Internet) which ensures the effectiveness of the educational process built on the principles of digitalization and conducted under distance learning conditions.*

***Key words:** netiquette, virtual communication, adult education, distance learning, digital technologies, semantic differential, factor analysis.*

Вступ. Освіта дорослих в сучасних надважких умовах існування України потребує докорінних змін в організації процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та керівників закладів усіх рівнів освіти.

Починаючи з весни 2020 року, коли були введені обмеження на фізичне взаємодію та комунікацію, пов'язані із поширенням вірусного захворювання Covid-19, а потім – з початком широкомасштабної військової агресії на території України, – виникла нагальна необхідність повноцінного використання технологій дистанційного навчання з поступовим переходом до різноманітних форм змішаного навчання.

Зрозуміло, що мережа Інтернет виникла ще в 1991 році та поступово охоплювала все більші сфери життєдіяльності людини у Світі, не оминаючи при цьому, і освітній процес. На зламі століть, а отже вже чверть століття, людство отримало можливість використовувати технології web-2.0–web-4.0, тобто бути не лише споживачем інформації в мережі Інтернет, а й стати активним співучасником творіння різноманітних форм цифрової взаємодії, в тому числі в освітньому процесі: використання освітніх веб-ресурсів типу віртуальних навчальних кімнат, форм дистанційного тестування, інтерактивної взаємодії, цифрових сервісів для візуалізації освітнього матеріалу, платформ дистанційного навчання, до яких включені сервіси синхронної (онлайн навчання з використанням вебінарних платформ) та асинхронної взаємодії (діяльність тьюторів-викладачів в системах управління навчанням з чатами, форумами та окремими навчальними віртуальними кімнатами), створення власних викладацьких ресурсів, використання комунікації зі штучним інтелектом. Різними шляхами йшов розвиток технологій дистанційного навчання в цілому в Світі, і зокрема в Україні. Не вдаючись в деталізацію зазначеного процесу, початок 2020 року гостро поставив питання переведення класичних освітніх форм взаємодії на дистанційну модель. Не оминув цей процес і так звану «Освіту дорослих», що в тому числі включає організацію курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічного та керівного складу закладів різних рівнів освіти, - реалізація принципу «навчання протягом всього життя» (ст.8 Закону «Про освіту» та постанова КМУ № 800 від 21.08.2019 р.).

В цьому процесі однією з найголовніших проблем ефективного налагоджування віртуальної взаємодії та комунікації виступає використання

усталених (напрацьованих з 1991 року по теперішній час) норм та правил цієї взаємодії та норм і правил, що активно розвиваються, враховуючи, що процес розвитку форм та методів дистанційного навчання (та, і взагалі, віртуальної взаємодії) неуханно розвивається та удосконалюється. Проаналізовані дослідження як західного так і вітчизняного наукового та освітнього простору дали підставу сформулювати дефініцію, покладену в основу нашого дослідження, – **Нетикет** як вид прикладної етики – *динамічна сукупність принципів, норм та правил мережевої віртуальної комунікації за допомогою усіх видів електронних засобів* [1].

Результат – нова соціо-технічна модель комунікації. Тобто **поняття Нетикет** (синонім - *діджитал-етикет (digital-етикет), цифровий етикет*) трактуємо як набір правил та норм поведінки в цифровому середовищі, що схвалюються суспільством, є гармонійними та динамічним; новий тип етикету, що визначає правила культури віртуальної комунікації і ґрунтується на встановлених стандартах спілкування та обміну інформацією в науковому, освітньому та діловому середовищах, але є специфічним.

Метою статті є: зробити аналіз отриманих матеріалів дослідження та описати структуру психологічного сприйняття поняття «Нетикет» (етика віртуальної комунікації в освіті дорослих, далі – Нетикет) у свідомості викладачів закладів вищої освіти, які навчаються на курсах підвищення кваліфікації в онлайн-форматі.

Виклад основного матеріалу.

Завдання дослідження:

- Визначити оціночний профіль поняття «Нетикет» за шкалами семантичного диференціала.
- Виявити ключові латентні фактори (виміри), які формують ставлення викладачів до Нетикету.
- Провести порівняльний аналіз сприйняття загального поняття «Нетикет» та його застосування у професійному контексті «Нетикет в освіті дорослих».

Організація дослідження. Об'єкт дослідження: викладачі закладів вищої освіти. Предмет: сприйняття та оцінка поняття «Нетикет в освіті дорослих» (етика віртуальної комунікації) у контексті онлайн-освіти.

Вибірка дослідження. Тип вибірки: цільова, зручна (опитування учасників онлайн-курсів підвищення кваліфікації).

Розмір вибірки: N=57 викладачів (загальна кількість респондентів 61 слухачів курсів підвищення кваліфікації, але ми вибрали лише тих, хто вказав в анкетних даних досвід роботи в мережі Інтернет в навчальних цілях з використанням технологій дистанційного навчання більше п'яти років).

Критерії включення: участь у курсах підвищення кваліфікації, що проводяться в онлайн-форматі.

Етичні аспекти: забезпечення анонімності та добровільності участі.

Середовище проведення. Платформа: онлайн-анкетування (Google Forms).

Механізм доступу: посилання на опитування розповсюджувалося серед слухачів курсів підвищення кваліфікації через чат вебінарної платформи Google Meet.

Методичний Інструментарій. Основний метод збору даних – **Семантичний Диференціал (СД)**, введений і розроблений групою американських вчених на чолі з Чарльзом Е. Осгудом (Osgood, Suci, and Tannenbaum, 1957; Snider and Osgood, 1969) [2]. Принцип методу СД – метод дозволяє виміряти когнітивну (сміслову) складову ставлення до об'єкта через його оцінку за низкою біполярних (протилежних) ознак.

Стимули (Досліджувані поняття). У нашому дослідженні використано два поняття (що дозволяє порівняти загальне та спеціалізоване сприйняття): «Нетикет» (етика віртуальної комунікації) та «Нетикет в освіті дорослих».

Шкали оцінювання. Використовується 7-бальна біполярна шкала (від 1 до 7), де:

1 — відповідає крайній лівій характеристиці (наприклад, Корисний).

7 — відповідає крайній правій характеристиці (наприклад, Шкідливий).

4 — нейтральна або невизначена позиція.

Для дослідження використані два набори шкал:

Набір 1 (Загальний Нетикет): 15 пар характеристик (Корисний-Шкідливий, Важливий-Неважливий, Приємний-Неприємний, тощо).

Набір 2 (Нетикет в освіті дорослих): наступні 16 пар характеристик.

1. **Когнітивний аспект** (*раціональне сприйняття*): Зрозумілий-Заплутаний, Корисний-Даремний, Системний-Хаотичний, Сучасний-Застарілий.

2. **Емоційний аспект** (*ставлення, емоції*): Приємний-Неприємний, Дружній-Ворожий, Надихаючий-Виснажливий, Спокійний-Напружений.

3. **Етичний аспект** (*цінності, норми*): Справедливий-Несправедливий, Ввічливий-Грубий, Відповідальний-Безвідповідальний, Повага до інших-Ігнорування інших.

4. **Практичний аспект** (*застосування в освіті*): Легко дотримуватись – Важко дотримуватись, Гнучкий-Жорсткий, Реалістичний-Утопічний, Необхідний-Зайвий.

Методи аналізу даних (Статистична обробка). Обробка даних проводиться за допомогою статистичного офісного пакету Excel.

А. Описова статистика. Розрахунок середніх значень (M): визначення позиції кожного досліджуваного поняття на шкалі (загальний оціночний профіль). Розрахунок стандартного відхилення (σ): оцінка узгодженості думок респондентів щодо кожної характеристики.

Б. Кореляційний Аналіз. Метод: розрахунок коефіцієнтів кореляції Пірсона (r). Призначення: виявити силу та напрямок взаємозв'язку між окремими парами характеристик, щоб зрозуміти, які оцінки викладачі пов'язують між собою (наприклад, "Корисний" завжди йде разом із "Важливий").

В. Факторний Аналіз (Визначення основних факторів). Метод: аналіз головних компонент (Principal Component Analysis, PCA) з обертанням Varimax.

Призначення: звести велику кількість початкових характеристик (15/16) до невеликої кількості ключових, латентних факторів (вимірів), що визначають

загальне ставлення. Критерії: використання критерію Кайзера ($\lambda > 1$) для визначення кількості факторів.

Результат: виділення та змістовна інтерпретація 4-х основних факторів (наприклад: "Актуальність", "Регламентованість", "Динамізм", "Етика") для кожного досліджуваного поняття.

Г. Порівняльний Аналіз. Метод: порівняння середніх значень та факторних структур двох понять («Нетикет» проти «Нетикет в освіті дорослих»). Призначення: З'ясувати, чи змінюється сприйняття Нетикету, коли воно переноситься у специфічний професійний контекст.

Виконано кореляційний та факторний аналіз (аналіз головних компонент, PCA) на основі цих 16 змінних.

1. Кореляційний аналіз. Для кореляційного аналізу розраховується матриця Пірсона (r) для всіх пар 16 характеристик.

Ключові висновки з кореляційної матриці (вибрані сильні позитивні кореляції (коефіцієнт $r \geq 0.5$), позначені в таблиці 1.

Таблиця

Сильні позитивні кореляції

Характеристика А	Характеристика В	Коефіцієнт r	Інтерпретація
Системний	Цілісний	0,80	Дуже сильний зв'язок: ці дві характеристики майже ідентичні в оцінках.
Системний	Постійний	0,66	Сильний зв'язок: Системність Нетикету пов'язана з його Постійністю (сталістю).
Готовність	Необхідний	0,62	Сильний зв'язок: Чим вища готовність до Нетикету, тим більш необхідним він сприймається.
Гідний	Постійний	0,59	Сильний зв'язок: Гідність (надійність) Нетикету асоціюється з його Постійністю .
Корисний	Зрозумілий	0,57	Сильний зв'язок: Корисність тісно пов'язана з Зрозумілістю (прозорістю) правил.
<i>Висока кореляція між «Прояви турботи» та «Необхідний»: ($r=0.49$) та «Прояви турботи» та «Готовність» ($r=0,48$), що вказує на те, що необхідність Нетикету пов'язана не лише з правилами, а й з гуманними аспектами.</i>			

Сильні негативні кореляції (коефіцієнт $r \leq -0.5$) відсутні. Це свідчить про те, що характеристики, що використовувалися для опису Нетикету, переважно є позитивними і взаємодоповнюють одна одну, а не протиставляються.

2. Факторний Аналіз (аналіз головних компонент). Мета – зменшити 16 вимірів до кількох основних **прихованих факторів**.

А. Придатність даних. Міра адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (КМО): 0.77 (прийнятне значення, що вказує на придатність даних для факторного аналізу). Тест Барлетта на сферичність: $\chi^2=530.7$, $p<0.001$ (значущий, підтверджує, що фактори існують).

Б. Виділення факторів. За критерієм власного значення ($\lambda > 1$) було виділено **чотири (4) головних фактори**, які пояснюють **63.8%** загальної дисперсії даних.

В. Обертання та інтерпретація факторів (Varimax).

Після обертання Varimax фактори отримали таке змістовне навантаження (табл. 2).

Таблиця 2

Фактори із змістовним навантаженням

№	Фактори	Характеристики (з високим навантаженням)	% Дисперсії, що пояснюється	Змістова назва фактора
1	Фактор 1	Системний (0.87), Цілісний (0.86), Постійний (0.80), Гідний (0.74), Зрозумілий (0.65), Корисний (0.58)	29,8%	Структурна Надійність та Ясність
2	Фактор 2	Виважений (0.78), Надійний (0.76), Соціальний (0.73), Дружній (0.65), Відповідальний (0.55)	13,6%	Етично-Комунікативна Спрямованість
3	Фактор 3	Прояви турботи (0.83), Вимоги дотримуватись (0.80), Необхідний (0.71), Готовність (0.69)	11,8%	Вимога та Значущість Застосування
4	Фактор 4	Сучасний (0.85), Новаторський (0.78), Уніфікований (0.61), Регулюючий (0.50)	8,6%	Модернізація та Регулювання

Інтерпретація результатів. Результати факторного аналізу показують, що 16 характеристик, якими викладачі описують «Нетикет в освіті дорослих», зводяться до чотирьох ключових, незалежних вимірів (факторів):

1. **Структурна надійність та ясність (29,8%):** Це найбільш вагомий фактор. Він відображає сприйняття Нетикету як **добре організованого, сталого, логічного та зрозумілого** набору правил. Для викладачів у Нетикеті важлива його фундаментальність та послідовність.

2. **Етично-комунікаційна спрямованість (13,6%):** Цей фактор об'єднує характеристики, пов'язані із соціальною взаємодією. Він показує, що Нетикет розглядається як інструмент **ввічливої, зваженої та дружньої комунікації**, що сприяє побудові соціальних зв'язків.

3. **Вимога та значущість застосування (11,8%):** Цей фактор підкреслює обов'язковий та гуманний аспекти. Він відображає думку, що Нетикет є **необхідним**, і викладачі **готові** його дотримуватись та вимагати його дотримання, оскільки він включає **прояви турботи** про інших.

4. **Модернізація та регулювання (8,6%):** Це найменш вагомий фактор. Він пов'язаний з **сучасністю та інноваційністю** Нетикету, а також його функцією **регулятора**.

Загальний висновок: сприйняття Нетикету в освіті дорослих фокусується насамперед на його *надійності, системності та чіткості* (Фактор 1), що є ключовим для освітнього середовища. Вторинне значення мають *соціальні аспекти* (Фактор 2) та *вимога його застосування* (Фактор 3).

Отримані результати дозволяють створити детальний та багатовимірний **психологічний профіль** цього поняття у свідомості респондентів. На основі отриманих даних, включаючи розрахунки середніх значень та факторний аналіз, можна запропонувати повний опис (профіль) поняття «Нетикет в освіті дорослих» методом семантичного диференціалу. Оцінка поняття «Нетикет в освіті дорослих» здійснювалася 57 викладачами за 16 біполярними шкалами, згрупованими у чотири ключові незалежні фактори. Загальний образ Нетикету є **виразно позитивним, системним та необхідним**.

1. Загальний профіль (описова статистика).

Аналіз середніх значень (М) за 7-бальною шкалою (де 1 — крайня ліва позитивна/активна характеристика, 7 — крайня права) показує високе позитивне сприйняття Нетикету (табл. 3).

Таблиця 3

Загальний профіль Нетикету

№	Характеристика	Середнє значення (М)	Позиція (близькість до полюса 1)
Найвищі позитивні оцінки (М < 2.0)			
11	Відповідальний - Безвідповідальний	1,96	Висока відповідальність
7	Надійний - Ризиковий	2,09	Висока надійність
1	Корисний - Даремний	2,11	Висока корисність
16	Необхідний - Зайвий	2,14	Висока необхідність
Середні оцінки (2.0 ≤ М ≤ 3.0)			
2	Зрозумілий - Заплутаний	2,33	Добре зрозумілий
3	Постійний - Змінний	2,60	Досить постійний
8	Соціальний - Несоціальний	2,63	Соціально орієнтований
14	Готовність - Неготовність	2,65	Досить висока готовність
4	Системний - Хаотичний	2,68	Досить системний
13	Вимоги дотримуватись - Дозволити не дотримуватись	2,70	Досить висока вимогливість
15	Регулюючий - Розслабляючий	2,84	Досить регулюючий
10	Виважений - Грубий	2,84	Досить виважений
12	Прояви турботи про інших - Ігнорування інших	2,86	Досить турботливий
9	Справедливий - Несправедливий	2,91	Досить справедливий
6	Дружній - Ворожий	2,96	Досить дружній
5	Сучасний - Застарілий	2,96	Досить сучасний

Висновки. У свідомості викладачів Нетикет є насамперед *відповідальним, надійним, корисним та необхідним*. Найменш вираженими (найближче до нейтральної оцінки М=4) є характеристики, пов'язані з його сучасністю,

дружністю та справедливістю, хоча вони все одно залишаються в позитивній зоні.

2. Структура оцінки (факторний аналіз).

Факторний аналіз виявив, що 16 оціночних шкал зводяться до **чотирьох ключових, незалежних вимірів (факторів)**, що формують ставлення викладачів до Нетикету (табл. 4).

Таблиця 4

Факторний аналіз Нетикету

№	Фактор	Пояснювана дисперсія	Суть фактора
1	Структурна Надійність та Ясність	29,8%	Фундаментальність Нетикету: Наскільки правила є логічними, послідовними, зрозумілими та стабільними.
2	Етично-Комунікативна Спрямованість	13,6%	Гуманність Нетикету: Наскільки він сприяє дружній, соціально-орієнтованій та зваженій комунікації.
3	Вимога та Значущість Застосування	11,8%	Обов'язковість Нетикету: Наскільки він є необхідним, вимагає дотримання та відображає турботу про інших учасників.
4	Модернізація та Регулювання	8,6%	Сучасність Нетикету: Наскільки він є інноваційним та уніфікованим інструментом регулювання.

Деталізація за факторами виглядає наступним чином:

1. **Структурна надійність та ясність (ядро образу):** цей фактор є **найважливішим** і відображає прагматичний погляд викладачів. Вони оцінюють Нетикет за його *Системністю* (0,87), *Цілісністю* (0,86), *Постійністю* (0,80) та *Гідністю* (0,74). Це свідчить, що для успішної інтеграції Нетикету в освіту дорослих його правила мають бути **чітко структуровані, незмінні та логічно обґрунтовані**.

2. **Етично-комунікативна спрямованість (соціальний вимір):** тут групуються характеристики, що стосуються якості взаємодії: *Виважений* (0,78), *Надійний* (0,76), *Соціальний* (0,73). Викладачі очікують, що Нетикет забезпечуватиме **позитивну, дружню та цивілізовану атмосферу** для спілкування дорослих.

3. **Вимога та значущість застосування (регуляторний вимір):** фактор об'єднує *обов'язковість* (Вимоги дотримуватись: 0,80) і *гуманність* (Прояви турботи: 0,83) з *Необхідністю* (0,71). Це підкреслює, що для викладачів Нетикет — це не просто бажані правила, а **життєво необхідний інструмент**, що має бути обов'язковим, оскільки він захищає інтереси всіх учасників.

4. **Модернізація та регулювання (периферійний вимір):** це найменш вагомий фактор, пов'язаний із *Сучасністю* (0,85) та *Новаторством* (0,78). Він вказує, що хоча викладачі визнають Нетикет як сучасне явище, його **інноваційність** не є головним критерієм його оцінки, поступаючись структурній надійності та етиці.

Узагальнений висновок. «Нетикет в освіті дорослих» сприймається викладачами як *відповідальна, надійна та необхідна система правил*, що має бути:

1. Системною та зрозумілою (для забезпечення порядку).
2. Дружньою та виваженою (для підтримки позитивного соціального клімату).
3. Обов'язковою до виконання (оскільки вона є необхідною і демонструє турботу).

Таким чином, **прагматичний та нормативний підхід** до Нетикету переважає над його оцінкою як інноваційного чи суто емоційного явища.

Результати дослідження надають емпірично обґрунтовану основу для:

- Розробки навчальних програм: Створення модулів з мережевої етики, що відповідають *реальному сприйняттю* та потребам викладачів (наприклад, акцент на системності та надійності, а не лише на інноваційності).
- Формування політики закладу вищої освіти: розробка корпоративних стандартів віртуальної комунікації, що враховують виявлені фактори сприйняття (наприклад, необхідність підкреслювати **етично-комунікаційну спрямованість** Нетикету).
- Подальшого дослідження феномену «Нетикет в освіті дорослих» різних категорій учасників курсів підвищення кваліфікації (наприклад, — інших рівнів

освіти, у розрізі віку, статі, досвіду використання технологій дистанційного навчання).

Список використаних джерел

1. Андрос М. Є. (2025). Психологічні особливості нетикету у сфері освіти дорослих. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2025. № 1(5). С. 170–180. <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.20264>
2. Яновська С., Севост'янов П., Туренко Р. Психометричні показники та адаптація методу Ч. Осгуда «Семантичний диференціал» (українська версія методу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Психологія»*. 2023. № (74). С. 24-30. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2023-74-03>.